

DR. NERINGA MARKAUSKAITĖ

Lietuvos nacionalinis muziejus

VILNIAUS ŠV. KAZIMIERO BAŽNYČIAI – 400 METŲ

Straipsnyje norima parodyti Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios statybos raidą, aptarti atskirus jos etapus, vėlesnius perstatymus bei rekonstrukcijas XVII–XX amžiais. Remtasi iki šiol beveik netyrinėtomis Vilniaus jėzuitų profesų namų kronikomis, kitais istoriniais bei vizualiniais šaltiniais ir restauravimo dokumentais.

Pirmajame skyriuje aptariamas XVII–XVIII a. laikotarpis (iki 1773 m.), kai Šv. Kazimiero bažnyčia priklausė Lietuvos Jėzaus Draugijai. Tyrinėjama jėzuitų bažnyčios autentiška architektūra, vidaus įranga ir puošyba. Antrajame skyriuje apžvelgiamos bažnyčios rekonstrukcijos XIX–XX amžiais. Norima parodyti šios katalikų šventovės, paverstos Šv. Mikalojaus stačiatikių soboru, vėliau – LTSR ateizmo muziejumi, perstatymų bei rekonstrukcijų pobūdį.

Fragmentiški istoriniai šaltiniai ir ikonografinės vaizdinės medžiagos trūkumas neleidžia smulkiau analizuoti ir apibūdinti Šv. Kazimiero bažnyčios statybos laikotarpių, bet papildo faktografinius duomenis, patikslina statybos etapų bei perstatymų, rekonstrukcijų eiliškumą, datas, leidžia išryškinti XVII–XVIII a. autentiško bažnyčios eksterjero ir interjero detales kaip jėzuitų statybos istorinį paveldą.

Šv. Kazimiero bažnyčia kartu su jėzuitų namais, stovinti pačiame Vilniaus centre, prie Rotušės aikštės, XVII–XVIII a. priklausė Lietuvos Jėzaus Draugijos provincijos profesų namams (*Domus Professa*). Po 1773 m., kai buvo uždrausta Jėzaus Draugijos veikla, bažnyčia atiteko kunigams emeritams, po 1799 m. – reguliarietiškiems kanauninkams, o nuo 1814 m. – vienuoliams misionieriams. Rusijos caro [Nikolajaus I](#) įsaku 1832 m. bažnyčia paversta soboru, du kartus rekonstruota. 1919 m. šventovė ir šalia jos buvę vienuolyno pastatai oficialiai perduoti jėzuitams¹. Po Antrojo Pasaulinio karo bažnyčia atimta iš tikinčiųjų. 1961 m. nutarta ją paversti LTSR ateizmo

¹ Pasiremta reguliariųjų kanauninkų (baltųjų augustinų), 1799 m. įsikūrusių viename vienuolyno, anksčiau buvusių Vilniaus profesų namų, pastate, 1804 m. fundacijos apyrašu (VUB RS, f. 57–B53–9, l. 1); Vilniaus Šv. [Kazimiero](#) bažnyčios, kai ji priklausė vienuoliams misionieriams (vincentiečiams), 1830 m. vizitacija (VUB RS, f. 57–B53–25, l. 1); Vilniaus Šv. [Kazimiero](#) bažnyčios, paverstos Šv. Mikalojaus soboru, 1849 m. inventoriumi (VCSAA, Oddział III, sygn. 271, l. 8); tėvo jėzuito Stanisławo [Lico](#) (1862–1935) 1927 m. mašinraščiu apie Šv. [Kazimiero](#) bažnyčią (MAB RS, f. 44–714, l. 17–18).

(atidarytas po penkerių metų)², vėliau – Religijų istorijos muziejumi. 1988 m. bažnyčia sugrąžinta tikintiesiems, netrukus ir Lietuvos jėzuitams. 1991 m. ji išskilmingai atšventinta jau kaip Šv. Kazimiero (jėzuitų) bažnyčia.

Iki šiol Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios statybos raida, atskiri etapai ir perstatymai beveik netyrinėti. XIX a. pab.–XX a. pr. mums žinomų istorinių apybraižų autoriai pateikė fragmentišką, dažnai ne visai tikslią bažnyčios istoriją, bet statybos raidos plačiau neanalizavo. Lenkų istorikas Stanisławas Załęskis, SJ, tyrinėjo šios šventovės istoriją, remdamasis Vilniaus jėzuitų profesų namų kronikomis, bet jis nekėlė sau uždavinio iširti Šv. Kazimiero bažnyčios statybos tarpsnius ir perstatymus XVII–XVIII amžiais³. XX a. II p. Lietuvos architektūros istorikai Vladimiras Zubovas ir Klemensas Čerbulėnas tyrinėjo iki mūsų dienų išlikusią bažnyčios architektūrą Lietuvos ankstyvojo baroko architektūros kontekste. Vladas Drėma savo monografijoje apie Vilniaus Šv. Jono bažnyčią rašė ir apie Šv. Kazimiero bažnyčios architektūrą bei paskutinį (XVIII a. II p.) jėzuitų statybos periodą. Birutė Rūta Vitkauskienė Lietuvos vienuolyno vadovo straipsnyje nemažai dėmesio skyrė autentiškam bažnyčios paveldui, pateikė naujų Šv. Kazimiero bažnyčios restauravimo duomenų⁴. Lenkų istorikas jėzuitas Jerzy Paszenda bene vienintelis autorius, kuris, remdamasis XVII–XVIII a. Vilniaus profesų namų kronikomis ir išlikusia ikonografinė vaizduojamąja medžiaga, tyrinėjo Šv. Kazimiero bažnyčios statybos istoriją. Autorius nedaug dėmesio skyrė bažnyčios perstatymams po jėzuitų laikotarpio. Šio straipsnio autorė rašė apie Šv. Kazimiero bažnyčios kriptos (po didžiuoju altoriumi) epitafines kompozicijas, tyrinėjo bažnyčios fundaciją ir pirmąjį bažnyčios statybos etapą⁵.

² 1948 m. bažnyčia buvo paversta grūdų, vėliau – vyno sandėliu, 1952 m. ji atiduota tuometiniam Kultūros švietimo įstaigų komitetui; šį architektūros paminklą norėta rekonstruoti į planetariumą (KPCA, f. 3, ap. 1, s. v. 390, l. 54–61; s. v. 391); taip pat žr. 1962 m. parengtą Šv. Kazimiero bažnyčios pritaikymo LTSR ateistiniam muziejui restauravimo užduotį (VAA, f. 5, s. v. 178, l. 1–6).

³ I. J. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno, 1840; A. H. Kirkor, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach*, Wilno, 1863; J. Kłos, *Wilno. Przewodnik krajoznawczy*, Wilno, 1937; S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, Kraków, 1904.

⁴ V. Zubovas, Lietuvos XVII a. architektūra ir vietinių tradicijų raida, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, t. 3, 1966, p. 377–402; K. Čerbulėnas, Šv. Kazimiero bažnyčios ir jėzuitų vienuolyno pastatų ansamblis, *Vilniaus architektūra*, Vilnius, 1985, p. 171–176; K. Čerbulėnas, R. Jaloveckas, Kryžminės bažnyčios ir cerkvės, *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2, Vilnius, 1994, p. 97–99; V. Drėma, *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997; B. R. Vitkauskienė, Vilniaus jėzuitų profesų namai ir Šv. Kazimiero bažnyčia, *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius, 1998, p. 341–348.

⁵ J. Paszenda, SJ, *Kościół Św. Kazimierza w Wilnie*, Kraków, 2001 (Autoriaus rankraštis, perskaitytas Krokuvos Jogailos universiteto Meno istorijos institute surengtoje konferencijoje

Šiame straipsnyje, remiantis naujais istorinių šaltinių tyrinėjimais bei bažnyčios restauravimo duomenimis, norima parodyti Šv. Kazimiero (jėzuitų) bažnyčios statybos ir vėlesnių perstatymų etapus bei rekonstrukcijas po jėzuitų laikotarpio. Tyrinėjamas XVII a. I p. bažnyčios architektūros projektas ir XVII–XVIII a. eksterjero bei interjero detalės, kurios perteikia bažnyčios autentišką išvaizdą ir rekonstrukcijų pobūdį.

Vilniaus jėzuitų šventovė XVII–XVIII a. Vilniaus profesų namų ansamblio statyba pradėta nesavarankiškoje Lietuvos viceprovincijoje – ją globojo savarankiškos Lenkijos jėzuitų provincijos. Žinoma, kad viceprovincijolas Paulius Boxa (Bokša, 1552–1627) sklypus jėzuitų profesų namų ansambliui ėmėsi supirkinėti jau 1601 metais⁶. Šis pirmasis jėzuitų mūrinis architektūros ansamblis Lietuvos sostinėje Vilniuje buvo iš anksto numatytas savarankiškai Lietuvos jėzuitų provincijai (kaip svarbus strateginis objektas misijoms į rytinius Lietuvos pakraščius).

Profesų namų bažnyčiai buvo parinktas Šv. Kazimiero, Lietuvos ir Lenkijos globėjo, vardas; prieš keletą metų jo garbinimui Lietuvoje ir Lenkijoje buvo išduota popiežiaus Klemenso VIII brevė. Bažnyčios statybą 1603 m. gruodžio mėnesį oficialiai patvirtino jėzuitų generalinis vyresnysis Claudius Aquaviva (1581–1615). Per Šv. Kazimiero iškilmes 1604 m. gegužės 12 d. šios jėzuitų šventovės kertinių akmenį pašventino Vilniaus vyskupas Benediktas Vaina. Tad šią dieną buvo oficialiai pradėta Šv. Kazimiero bažnyčios statyba.

Pagal jėzuitų nuostatas provincijolas ir jo paskirti statybų prižiūrėtojai (*praefectus / superiorus fabricae*) turėjo pasirūpinti, kad pagrindiniai Jėzaus Draugijos namai ir jų šventovė iš anksto turėtų išsipareigojusį fundatorių ir būtų projektuojami, taip pat statomi kartu, kaip vienas architektūros kompleksas. Tokie buvo jėzuitų generalinės vyresybės reikalavimai; apie juos žinome iš XVI a. II p. – XVII a. I p. išleistų „Jėzuitų privilegijų ir malonių“ kompendiumų⁷.

„Sztuka na ziemiach wschodnich dawniej Rzeczypospolitej“ 2001 m. rugsėjo 23 d.); N. Markauskaitė, Epitafinės kompozicijos Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kriptoje, *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 11–20; N. Markauskaitė, Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos tyrinėjimai, *Istorinis naratyvas: problemos ir tyrinėjimai*, Vilniaus dailės akademijos darbai – *Dailė*, 30, 2003, p. 19–38.

⁶ Apie P. Bokšos supirktus sklypus Šv. Kazimiero bažnyčios ir profesų namų statybai žr.: RCJA, Pol. 75, l. 320r; N. Markauskaitė, Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos..., p. 24–25.

⁷ Plg. generalinio vyresniojo C. Aquavivos laišką (1603 m. gruodis), jis publikuotas: *Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, Vilnius, 1987 (Iš lotynų kalbos

Susiklosčiusios sąlygos neleido jėzuitams nuosekliai laikytis šių nuostatų. Jauna Lietuvos jėzuitų viceprovincija (nuo 1608 m. iki 1773 m. – Lietuvos jėzuitų provincija) patyrė finansinių sunkumų. Lietuvos–Lenkijos valstybėje beveik tuo pačiu metu buvo statomi treji profesų namai su bažnyčiomis – Krokuvoje, Varšuvoje ir Vilniuje. Iš pradžių Vilniaus profesų namų ir bažnyčios kompleksas, kitaip, negu jėzuitų namai Lenkijos provincijoje (jų fundatorius buvo karalius **Zigmantas III Vaza**), neturėjo vieno fundatoriaus. Istoriniai jėzuitų rankraščiai rodo, kad bažnyčios fundaciją sudarė Lietuvos senatorių rango didikų ir dvasininkijos atstovų, taip pat karaliaus bendra lėšų sandauga. Vieni iš pagrindinių fundatorių buvo Vilniaus vyskupas Benediktas **Vaina**, Lietuvos kancleris Leonas **Sapiega** ir Vilniaus vaivada Mikalojus Kristupas **Našlaitėlis**, taip pat kiti diduomenės atstovai. Visi šie mecenatai, svariai parėmę bažnyčios statybas, buvo Šv. **Kazimiero** iškilmių dalyviai⁸.

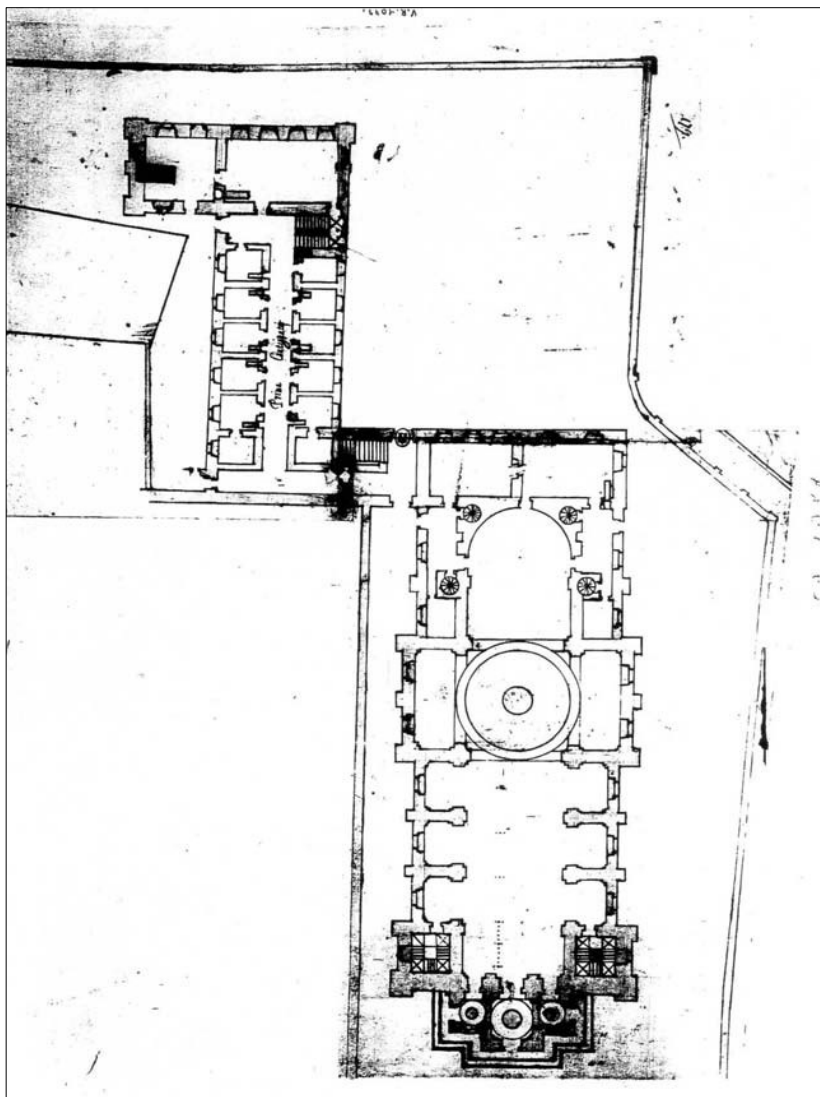
Iki šiol žinomi penki Šv. Kazimiero bažnyčios architektūros projektai, parengti 1604–1618 m., saugomi Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje, patvirtina, kad Vilniaus profesų namų ir bažnyčios architektūros kompleksas buvo suprojektuotas ir pastatytas tuo pačiu metu. Iš visų kitų architektūros projektų išsiskiria vienas brėžinys, kuriame kartu su jėzuitų namų korpusais pavaizduota ir visa bažnyčia, zakristijos dalis, sujungta su profesų namų vakarine dalimi, taip pat bažnyčios prieangis (1 pav.)⁹.

Palyginus su kitomis Lietuvoje pastatytomis jėzuitų bažnyčiomis, Šv. Kazimiero bažnyčia yra viena iš nedaugelio XVII a. pastatytų jėzuitų šventovių, kurios architektūros projektas priminė Jėzaus Draugijos bažnyčią

vertė E.**Ulčinaite**), p. 85, 204; taip pat žr. *Theatrum s. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula et illustris pompa in solemnī eiusdem apothēoseos instauratione...*, [Vilnius], 1604; plg. *Compendium Privilegiorum et Gratiarum Societatis Jesu*, Romae, 1608.

⁸ Vilniaus profesų namų Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos dokumentai buvo pridėti prie 1611 m. rašytos Vilniaus profesų namų kronikos (RCJA, Pol. 75, l. 320v–r). Juose nurodyti bažnyčios ir namų statybai nupirkti sklypai, už juos sumokėtos pinigų sumos, buvę sklypų savininkai, bažnyčios ir profesų namų statybai sukauptas kapitalas (Apie tai plačiau žr. N.**Markauskaitė**, Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos..., p. 24–25). Juose pateiktas ir Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios fundatorių sąrašas (žr. Priedą).

⁹ Šis projektas laikomas realizuotu (*Idea Templi Domus Professae] Vilmensis (1604, PNB GK, Hd-4, 179)*). Kituose profesų namų architektūros planuose pavaizduota tik nedidelė bažnyčios dalis su presbiterija, pvz., nerealizuoti projektai (*1618 // Idea Domus Professae] Vilmensis, PNB GK, Hd-4, 170; PNB GK, Hd-4, 118*) arba tik bažnyčios apsidės dalis; plg. realizuotus projektus (*Secun]da Contignatio Domus Professae, PNB GK Hd-4d, 193; Tertia Condigantio Domus Professae, PNB GK Hd-4d, 192*). Visi projektai aprašyti: J.**Vallery-Radot**, *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé a la Bibliothèque Nationale de Paris*, Paris, 1960, p. 333–334.

1 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios ir jėzuitų profesų namų ansamblio projektas; bažnyčios brėžinys 1604 m (?).
Reprodukcija iš autorės asmeninio archyvo

motiną *Il Gesù* Romoje (1568–1584). Kita vertus, Šv. Kazimiero bažnyčia išsiskyrė tuo, kad joje šonines navas atstojo koplyčios; jos buvo nesujungtos perėjimais, kaip Romos *Il Gesù* arba pagal ją pastatytoje Krokuvos Šv. Petro ir Pauliaus bažnyčiose. Be to, Šv. Kazimiero bažnyčia turbūt vienintelė tokio architektūros plano šventovė, kurioje buvo suderinta kupolas, iškeltas virš transepto, fasadas su dviem keturkampiais bokštais ir į priekį išsišovęs prielangis su trimis kupoliukais; tai nebūdinga tuomet statytoms italų jėzuitų bažnyčioms¹⁰.

Šv. Kazimiero bažnyčios projektas yra itališkos kilmės. Galbūt pirminis jo variantas buvo atsiųstas iš Romos arba suprojektuotas vieno iš dviejų Lenkijos ir Lietuvos teritorijoje dirbusių italų architektų jėzuitų: Jozefo [Briccio](#) (apie 1533–1604) ir Jono Marijos [Bernardoni'o](#) (1541–1605). Vėliau projektas buvo ne kartą perdarytas. Kas buvo jo paskutinis varianto autorius? Galbūt Vilniaus profesų namų ir bažnyčios statybų vadovas jėzuitas Jonas [Frankevičius](#) (1559–1627)? Būsimųjų Vilniaus profesų namų kasmečiuose kataloguose jis vadinamas architektu¹¹.

Iš fragmentiškų Vilniaus profesų namų kronikų ir kitų išlikusių jėzuitų dokumentų duomenų negalima nustatyti, kaip buvo realizuotas bažnyčios projektas, apibrėžti Šv. Kazimiero bažnyčios architektūros formų ir interjero ikonografijos visumos iki XVIII a. II pusės, kai buvo perstatytas bažnyčios pagrindinis fasadas ir pagrindžiai atnaujintas jos interjeras.

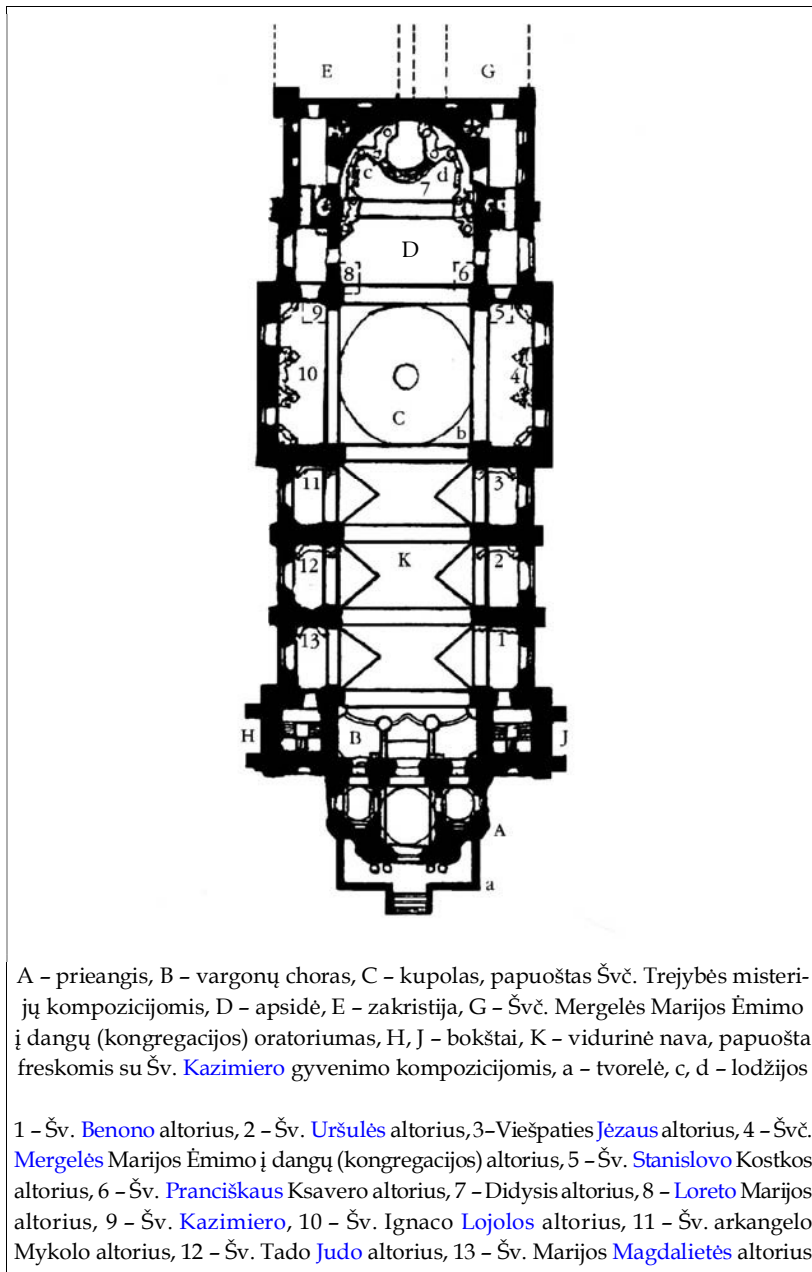
XVII a. I p. Šv. Kazimiero bažnyčios interjeras buvo kuklus, be prašmatnios sienų tapybos. Skliautus puošė stiuko dekoras su nedidelėmis tapybos emblemomis¹². Galima vien spėti, kad bažnyčios stiuko lipdinių medalionuose buvo pavaizduotos scenos iš Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo. Juk bažnyčia buvo pavadinta šio Šventojo vardu, be to, kaip sakyta anksčiau, jėzuitai jos kertinį akmenį pašventino per Šv. [Kazimiero](#) iškilmes Vilniuje.

¹⁰ Paminėtina, kad XVII a. I p. Vilniaus jėzuitų noviciato Šv. Ignoto bažnyčia, XVII a. II p. Kražių jėzuitų kolegijos bažnyčia buvo pastatytos be kupolų, bet abi su dviem bokštais fasaduose.

¹¹ Dar kitaip: [Briccius](#) / [Briccius](#) / [Briccius](#) ir t.t.; [Bernardone](#) / [Bernardonus](#); [Frankiewicz](#) / [Frankowicz](#) / [Frąckiewicz](#) ir t.t.. ([J.Poplatek](#), [J.Paszenda](#), *Słownik Jezuitów artystów*, Kraków, 1972, p. 83, 93, 111).

Lietuvių istoriografijoje yra: Jonas Prankonis / Jonas [Frankevičius](#). Paminėtina, kad [J.Frankevičius](#) buvo [J.M.Bernardonio](#) mokinys, kartu su juo stątes Nesvyžiaus jėzuitų kolegijos Dievo Kūno bažnyčią ([J.Poplatek](#), [J.Paszenda](#), *Słownik Jezuitów..*, p. 111); [J.Frankevičius](#) kaip architektas paminėtas RCJA, Lith. 6, l. 1v.

¹² Apie Šv. Kazimiero bažnyčios skliautų dekorą žr. RCJA, Lith. 41, l. 103, 157r–v.

2 pav. Vilniaus Šv. [Kazimiero](#) bažnyčios vidaus planas XVIII a. II pusėje.

Iš autorės asmeninio archyvo

Žinoma, kad XVII a. I p. šioje jėzuitų bažnyčioje buvo pastatyta 10 altorių, deja, nedaug galima pasakyti apie jų išvaizdą; šeši buvo mūriniai arba pastatyti iš akmens: didysis altorius, Šv. Ignaco [Lojolos](#), Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo (ir to paties vardo sodalicijos), Palaimintojo [Stanislovo](#) Kostkos ir Šv. [Pranciškaus](#) Ksavero altoriai. Tuo tarpu Šv. Kryžiaus, Šv. [Mykolo](#), Šv. [Kotrynos](#) ir Šv. [Benono](#) altoriai buvo pagaminti iš medžio. Po 1655–1661 m. karo su Maskva dauguma bažnyčios altorių (restauruotų arba iš naujo pastatytų) taip pat buvo mūriniai¹³. Bažnyčios požemiuose buvo įrengtos pirmosios kriptos jėzuitams ir pasauliečiams laidoti; kai kurios iš jų buvo dekoruotos. Po didžiuoju altoriumi išliko dešimt epitafinių kompozicijų, kurioms būdinga vaizdo ir teksto (ištraukos iš Biblijos ir maldų) dermė. Pagrindinės meninės kompozicijos: Nukryžiuotasis, Prisikėlęs [Kristus](#), Švč. Mergelė [Marija](#) (klūpanti, pasisukusi į [Kristų](#)). Visos kitos kompozicijos vaizduoja iš karstų prisikeliančias mirusiųjų vėles¹⁴.

1706 m. Vilniuje išsiplieskęs gaisras paskatino jėzuitus ne tik suremontuoti nukentėjusią bažnyčią, bet ir rekonstruoti jos vidų, perstatyti altorius. Statybos ir įrangos darbus nutraukė į Vilnių įsiveržusių (1705–1708) tai rusų, tai švedų kariuomenių plėšikavimai, o po metų – siautėjęs maras. Po šių negandų Šv. [Kazimiero](#) bažnyčios interjerą puošė ne samdomi pasauliečiai meistras, bet jėzuitai: mūrininkai, kalviai, skulptoriai, tapytojai, daugiausia baigę Vilniaus jėzuitų noviciatą ir apsigyvenę profesų namuose. Visos interjero architektūros bei įrangos puošmenos iš sidabro ir aukso, pavyzdžiui, naujas didžiojo altoriaus tabernakulis, buvo pagaminta jėzuitų auksakalių: Franciszeko Józefo [Steinbüklerio](#) ir jo mokinio Jano [Falbowskio](#). Tuomet jėzuitai patys ėmėsi kurti bažnyčios interjero puošybos programą; 1742 m. jėzuitas tapytojas Józefas Fryderikas [Obstas](#) (1716 – apie 1773) sukūrė freskų kompozicijas, kurios vaizdavo Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo scenas¹⁵.

Vilniaus profesų namų kronikoje užsimenama, kad po 1749 m. gaisro bažnyčios fasade buvo išsaugoti du keturkampiai bokštai, bendra fasado

¹³ Apie XVII a. I p. bažnyčios altorius ir įrangą žr.: Vilniaus profesų namų metinius pranešimus (toliau *Annuae Litterae*), 1624 m., 1646 m. *Historia* 1633–1634 m., 1643–1645 m., 1650 m. (RCJA, Lith. 38 I, II; 39). XVII a. II p. buvo pastatyti [Loreto](#) Marijos, Šv. Marijos [Magdalietės](#), Šv. [Uršulės](#) ir Šv. [Juozapo](#) altoriai. Apie šiuos ir kitus žr. *Historia*, 1665–1666 m., 1684 m., 1693 m. (RCJA, Lith. 40, 42¹, 43).

¹⁴ Po didžiuoju bažnyčios altoriumi XVII a. I p. įrengta kriptą paminėta 1650 m. rašytoje *Annuae Litterae* (RCJA, Lith. 39, l. 245r–246r); nėra žinoma, ar kriptą dekoruota XVII a. I p., ar vėliau. Restauratorių ataskaitoje rašoma, kad kriptos kompozicijos sukurtos XVII a. viduryje.

¹⁵ Žr. RCJA, Lith. 49, l. 312v. Taip pat plg. J. [Poplatek](#), J. [Paszenda](#), *Słownik jezuitów...*, p. 169, 204–205. Šias skulptūras galėjo sukurti jėzuitų skulptorius Antonis [Datzrathas](#) (1708 – apie 1791), žr. ten pat, p. 103.

skydo dalių sistema, bet sukurtas naujas bažnyčios prieangis ir architektūros dekoras, pavyzdžiui, panašus antablementas (frizas su dantelių motyvais) ir eksterjere, ir interjere. Apie 1754 m. buvo iškeltas naujas Šv. Kazimiero bažnyčios kupolas¹⁶. Jis savo konstrukcija ir architektūros formomis buvo labai panašus į Polocko jėzuitų bažnyčios kupolą, iškeltą XVIII a. I p. (bažnyčia neišliko). Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kupolo žibintą vainikavo kunigaikščių mitra, ant jos keturių išgaubtų dalių, kurias vieną nuo kitos skyrė dekoratyvūs kaspiniai, buvo pavaizduota po vieną žvaigždę¹⁷. Visai įtikima, kad šio kupolo idėjos iniciatoriai buvo jėzuitų architektai, galbūt t. Tomas **Žebrauskas** (1714–1758). Pagal jėzuitų projektą jį galėjo pastatyti pasaulietis architektas Janas Krzysztofąs **Glaubitzas**¹⁸.

Šiuo laikotarpiu interjeras buvo iš esmės pertvarkytas, sukurta nauja interjero apdailos ir puošybos programa (2 pav.). Iki mūsų dienų išliko trys altoriai; jie išsiskiria austrų ir čekų vėlyvajam barokui būdingomis formomis ir rokailių lipdinių puošyba. Iš bažnyčios inventorių aprašymo matyti, kad iš kitų altorių (kurie neišliko) jie išsiskyrė architektūros kompozicija ir ansambliškuumu. Didįjį altorių iš dirbtinio marmuro 1751–1753 m. pastatė jėzuitas Joanes **Kierneris**, o kitus mūrinius altorius, taip pat mūrinę sakyklą ir vargonų prospektą (su dirbtinio marmuro apdaila), – jėzuitų stiuko meistrai, vadovaujami Franciszeko **Pryszczyńskio** (1720 – apie 1785)¹⁹.

Šv. Kazimiero fasadas yra bene vienintelė bažnyčios architektūros dalis, kurioje jėzuitai nuo XVII a. I p. iki XVIII a. II p. nuosekliai brandino fasado puošybos programos idėją. Pirmajame bažnyčios statybos etape bažnyčios žemiausiojo tarpsnio nišoje buvo pastatyta Švč. Mergelės **Marijos** skulptūra iš medžio. XVII a. II p. kitoje nišoje jėzuitai pastatė Šv. **Kazimiero** skulptūrą. Skulptūros ten pat stovėjo ir XVIII a. II pusėje.

¹⁶ 1754 m. buvo baigiama kupolo žibinto statyba (RCJA, Lith. 50).

¹⁷ Žr. 1849 m. Vilniaus Šv. Mikalojaus soboro inventorių (VCSAA, Oddział III, sygn. 271, l. 13).

¹⁸ Iki šiol menotyrininkai neturi vienos nuomonės dėl Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kupolo autoriaus. J.K. **Glaubitza** pasiūlė Stanisławas **Lorentzas**, motyvuodamas, kad t. T. **Žebrauskas** tuo metu (1750–1752) buvo išvykęs studijuoti į Prahą (S. **Lorentz**, *Materiały do historii wileńskiejskiej architektury barokowej i rokokowej*, Warszawa, 1989, p. 9).

Vilniaus profesų namų kronikos tyrinėjimai parodė, kad kupolas buvo statomas gana ilgai (1750–1754), tad jo projektą parengti iš tiesų galėjo T. **Žebrauskas**; šis architektas prieš 1750 m. renovavo ir Vilniaus jėzuitų noviciato bažnyčią, vadovavo ir kitų Lietuvos jėzuitų provincijos bažnyčių statyboms bei perstatymams, rengė projektus (plg. V. **Zubovas**, *T. Žebrauskas ir jo mokiniai*, Vilnius, 1986).

¹⁹ J. **Kierneris** (1728 – apie 1773), F. **Pryszczyński** (J. **Poplatek**, J. **Paszenda**, *Słownik jezuitów...*, p. 132, 179–180).

XVIII a. II p. prieangio timpane, virš įėjimo, buvo įkomponuotas gipsinis Vazų herbas (javų pėdas), viršutiniame fasado tarpsnyje, frontonėlio nišoje puikavosi metalinis jėzuitų herbas su kryžiumi. Žinoma, kad iš pat pradžių frontonėlio nišoje buvo įdėtas Nukryžiuotojo atvaizdas, nutapytas ant metalo skardos. Toks pats atvaizdas puošė ir XVIII a. II p. bažnyčios fasadą. Taip pat XVII a. I p. viename bažnyčios bokšte buvo pakabintas varpas, pavadintas Šv. **Kazimieru**. Tuo pačiu vardu pavadintą varpą jėzuitai nuliejo po 1749 m. bažnyčios perstatymo²⁰.

Bažnyčios prieangyje, virš durų, kabėjo Jėzaus Draugijos emblema, išdrožta iš medžio. Jėzuitų herbas buvo kelis kartus pakartotas bažnyčios altorių puošyboje. Kupolo ir žibinto vidų puošė siužetinė tapyba, vaizduojanti Švč. Trejybės misterijas. Ant vidurinės navos sienų buvo nutapytas aštuonių kompozicijų ciklas, kur buvo pavaizduota karaliaičio **Kazimiero** gyvenimo istorija. Didysis altorius išsiskyrė šešių skulptūrų kompozicija, 1774 m. inventoriuje pavadinta „Šventaisiais Karaliais“. Dar po vieną skulptūrą iš tos pačios grupės stovėjo šoninėse didžiojo altoriaus dalyse. Šias skulptūras nėra paprasta indentifikuoti (nežinomas smulkesnis jų apyrašas); tikėtina, kad jos vaizdavo Šv. **Kazimierą** ir septynis valdovus iš Jogailaičių giminės, kaip Vilniaus Katedros Šv. **Kazimiero** koplyčios skulptūros²¹.

XVIII a. II p. bažnyčios interjere buvo keturios altorių grupės. Viena grupė – tai Švč. Mergelės **Marijos** garbinimui skirti altoriai; presbiterijoje stovėjo **Loreto** Marijos altorius, o dešinėje transepto koplyčioje – Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų altorius. Antrą grupę sudarė Viešpaties Jėzaus altorius, pastatytas vienoje iš koplyčių dešinėje bažnyčios pusėje. Trečiai grupei priklausė jėzuitams šventiesiems – Ignacui **Lojolai** (kairėje transepto koplyčioje), **Pranciškui** Ksaverui, **Stanislovui** Kostkai (presbiterijoje) skirti altoriai. Šv. arkangelo Mykolo, Šv. Tado **Judo**, Šv. Mergelės **Magdaliētės**, Šv. **Uršulės**, Šv. **Benono** altoriai buvo pastatyti bažnyčios koplyčiose, išskyrus Šv. **Kazimiero** altorių, kurį jėzuitai įrengė prie apsidės sienos, arčiau didžiojo altoriaus (2 pav.)²².

²⁰ XVII a. II p. bokštuose kabėjo keturi varpai, trys iš jų turėjo vardus: Šv. **Kazimieras**, Šv. **Joakimas** (dar vadintas Šv. Jonu **Kantiečiu**), Šv. **Pranciškus** Ksaveras, ketvirto varpo vardas nežinomas (žr. 1849 m. Šv. Mikalojaus soboro inventorių (VCSAA, Oddzial III, sygn. 271, l. 27–29).

²¹ Žr. 1774 m. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios ir buvusių profesų namų inventorių (LVIA, f. 694, ap. 1, s. v. 3462, l. 3v).

²² Žr. RCJA, Lith. 50, l. 256v–258v.; LVIA, f. 694, ap. 1, s. v. 3462.

Šv. Kazimiero bažnyčios rekonstrukcijos ir restauracija XIX–XX a.

Pojėzuitiniu laikotarpiu Šv. Kazimiero bažnyčios perstatymų darbai nebuvo atliekami, nebent po 1814 m., kai vienuoliai misionieriai ėmėsi remontuoti Napoleono kariuomenės gerokai nusiaubtą šventovę²³.

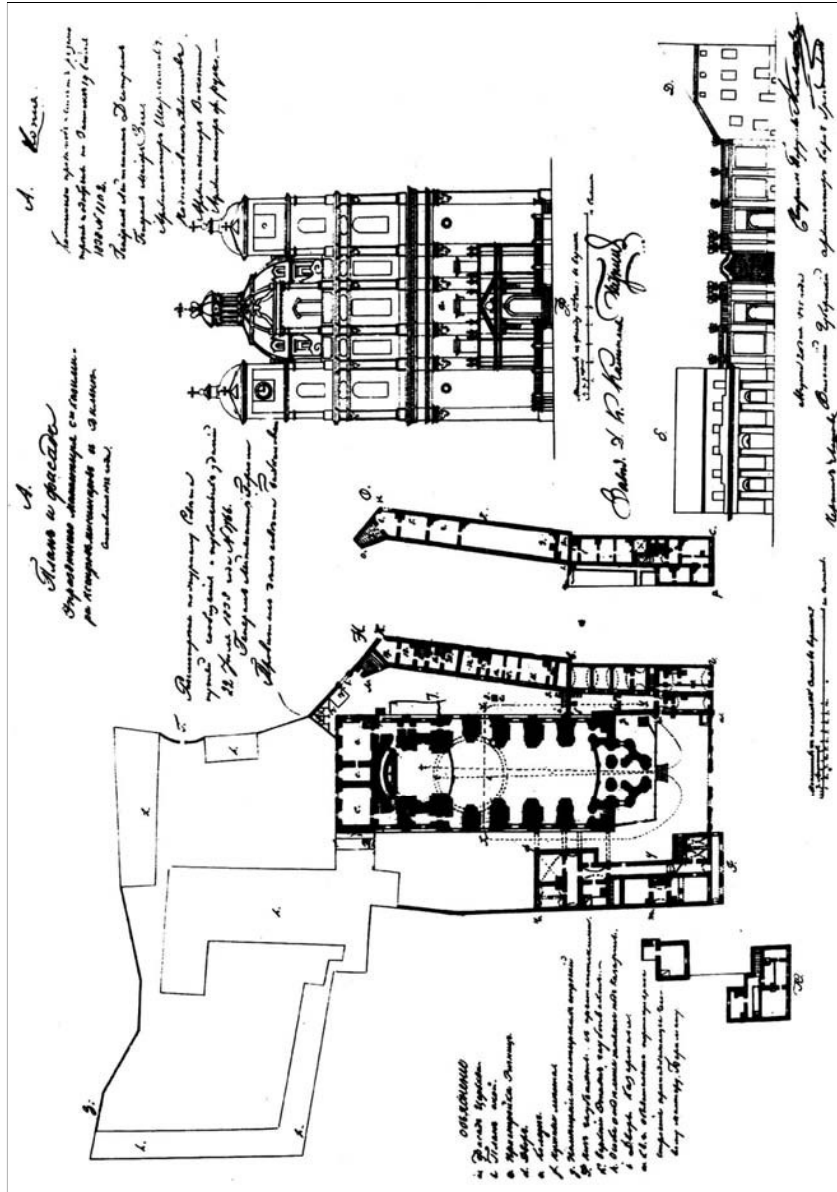
Pavertus bažnyčią soboru, užtruko vidaus rekonstrukcijos projektų parengimas. Pirmą kartą bažnyčia buvo perstatyta 1839–1840 metais. Tuomet soboras buvo oficialiai konsekruotas Šv. Mikalojaus vardu. Kaip matyti iš Vilniaus gubernijos architekto Karolio Gregotovičiaus XIX a. ketvirtąjį dešimtmetį parengtų brėžinių ir architekto Onufro Jaszewicziaus 1839 m. sudarytos sutarties su stačiatikių konsistorijai pavaldžiu Statybų komitetu, daugiausia dėmesio buvo skiriama bažnyčios vidaus pakeitimams, atsižvelgiant į stačiatikių sakralinės architektūros kanonus²⁴. Architektai paliko ankstesnę pilorių su arkadomis sistemą – arkadas tebepuošė piliastrai su puošniais kapiteliais. Po rekonstrukcijos buvo išsaugotas jėzuitų statytas didysis altorius ir du altoriai šoninėse transepto koplyčiose. Kita vertus, stačiatikių konsistorijos komisijos sprendimu buvo pastorintos koplyčių sienos ir piloriai, suardytas transeptas, įrengti įėjimai šoninėse koplyčiose, nuversti visi kiti iki 1832 m. buvę šeši bažnyčios koplyčiose ir, ko gera, keturi presbiterijoje stovėję altoriai, pastatytas ikonostasas (3 pav.).

Šiuo laikotarpiu bažnyčios fasadas, kaip matyti iš brėžinių ir 1849 m. Šv. Mikalojaus soboro inventoriaus, nebuvo kaip nors perstatomas. Liko pagrindiniai fasado struktūros elementai: keturkampiai bokštai, antablementas, jonėniškasis orderis, frontonėlis su voliutomis, piliastrai ir karnizai, skaidantys skydą vertikaliomis ir horizontalėmis. Bet po O. Jaszewicziaus rekonstrukcijos bažnyčios bokštų piramidės formos viršūnes pakeitė kupolai, vakariniame fasade buvo užmūryti langai, juose nutapytos freskos; čia buvo pavaizduoti trys stačiatikių šventieji. Per šią rekonstrukciją galėjo būti užtinkuota visa jėzuitinio laikotarpio sienų tapyba, be to, užversti beveik visi bažnyčios rūšiai. Įdomu, kad šios rekonstrukcijos laikotarpiu architektai K. Gregotovičius ir O. Jaszewiczius nesunaikino kupolą vainikavusios kunigaikščių karūnos, to nereikalavo ir minėtoji sutartis su stačiatikių konsistorija²⁵.

²³ Plg.: VUB RS, f. 57–553–3, l. 16.

²⁴ Plg. 1832 m. ir 1837 m. K. Gregotovičiaus brėžinius (PCVIA, f. 1488, ap. 1, s. v. 276, l. 1; VUB RS, f. 78–986, 987, VAA, f. 9–44. Taip pat žr. 1839 m. sutartį tarp archit. O. Jaszewicziaus ir stačiatikių konsistorijai pavaldaus Statybų komiteto (KAA, I 1468, ap. 1, s. v. 270); už nurodytą šaltinį dėkoju dr. Laimai Šinkūnaitei.

²⁵ Plg. 1849 m. Šv. Mikalojaus soboro inventorių (VCSAA, Oddział III, sygn. 271). Šv. Kazimiero bažnyčią, perstatytą į Šv. Mikalojaus soborą, nutapė tapytojas Marcinas Zalenski („Vilniaus rotušė“, 1846, VNM, Inv. Nr. 129099).

3 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios plano ir fasado perstatymo projektas. Architektas – Karolis Gregotovičius, 1832–1838 m. Brėžinio fotokopija, VAA, f. 9–44

4 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčia, paversta Šv. Mikalojaus soboru; Nikola-
jaus Čiagino rekonstrukcijos projektas, 1864 m (?).

Fotografijos reprodukcija iš dr. Laimos Šinkūnaitės asmeninio archyvo

Apie XIX a. II p. Šv. Kazimiero bažnyčios rekonstrukcijos (1864–1868), kurią atliko Nikolajus Čiaginas, eigą ir statybos procesus žinoma labai nedaug. Kai kurie mūsų laikus pasiekę šio architekto brėžiniai ir Šv. Mikalojaus soboro piešiniai rodo, kad tuomet buvo nuardyti du viršutiniai bokštų tarpiniai ir iškeltos naujos viršūnės su šalmais, pastatytas naujas prieangis su svogūno formos kupolu²⁶. Architektas pakeitė viršutinį bažnyčios frontonėlį su voliutomis, virš jo iškėlė bokštelį su laikrodžiu. Šios rekonstrukcijos metu buvo nugriautas XVIII a. II p. vargonų choras, nuo kupolo nuversta kunigaikščių mitra, ją pakeitė svogūninės formos viršūnė (4 pav.). N. Čiaginas ankstesnį fasado skydą „apvilko“ nauju architektūros dekoru, iš naujo jį suskaidė piliastrais ir karnizais, papuošė neorokoko lipdiniais, taip pat sukūrė naują architektūros dekorą bažnyčios interjere, bet didysis altorius ir du altoriai šoninėse koplyčiose liko nepalieti²⁷.

Po N. Čiagino perstatymų bažnyčios vidus nebuvo rekonstruojamas iki 1925 metų, kai architektas restauratorius Janas Borowskis ėmėsi atkurti pirmąją katalikiškos bažnyčios interjerą. Jis atstatė lotyniškojo kryžiaus plano struktūrą ir koplyčias, iš dalies atkūrė ir restauravo ankstesnį interjero architektūros dekorą. J. Borowskis nekėlė sau uždavinio atkurti XVIII a. jėzuitų interjero puošybą arba altorių įrangą. Žinoma, kad didžiajame altoriuje buvo pastatytas tabernakulis su gipsinėmis angelų figūromis (neiškliko), taip pat naujas vargonų choras, kuris tebėra ir šiandien. J. Borowskio rekonstrukcijos projekte nebuvo numatyta atkurti autentiško jėzuitų bažnyčios fasado arba nuimti nuo kupolo svogūno formos viršūnę. Šv. Kazimiero bažnyčia vis dar priminė soborą, bet ne katalikų šventovę, nors svogūno formos viršūnėje ir buvo iškeltas katalikiškas kryžius²⁸.

Antrojo pasaulinio karo metais architekto Vytauto Žemkalnio-Landsbergio iniciatyva virš bažnyčios kupolo žibinto buvo iškelta kunigaikščių mitra (1943), sukurta pagal architekto Jono Muloko projektą (5 pav.). Pirmaisiais pokario dešimtmečiais buvo atnaujintas karo metais sudegęs bažnyčios stogas, atstatytos bokštų viršūnės, remiantis ankstesniais soboro viršūnių pirmavaizdžiais. Liko neatstatytos kai kurios po N. Čiagino rekonstrukcijos atsiradusios architektūros formos – vidurinis fasado bokštelis ir svogūno formos kupolas virš prieangio. Bažnyčios vidaus erdvių rekonstrukcija, pavertus ją Ateizmo muziejumi, buvo atlikta 1962–1966 metais. Tuomet buvo restauruotos kriptos kairiojoje bažnyčios transepto pusėje, jose, kaip ir bažnyčios presbiterijoje, taip pat koplyčiose buvo įrengtos ekspozicijos²⁹.

²⁶ Plg. N. Čiagino brėžinį, apie 1864 m., taip pat nežinomo autoriaus piešinį, po 1868 m. (fotog. negat. LVIA, f. 3BA 67–68).

²⁷ Plg. lenkų restauratorių fotografijas, padarytas prieš J. Borowskio rekonstrukciją (LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 290).

²⁸ Žr. J. Borowski, *Moje prace konserwatorskie w latach 1925–1959* (VPDT).

²⁹ Žr. KPCA, f. 3, ap. 1, s. v. 390, l. 54–61; 391; VAA f. 5, s. v. 50, l. 10; f. 5, s. v. 178, l. 1–6.

5 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kunigaikščių mitra. Jono [Muloko](#) projektas, 1943 m. Fotografuota Jono [Jakimavičiaus](#), 2003 m.

Aštuntajame dešimtmetyje restauratoriai tyrinėjo Šv. Kazimiero bažnyčios polichromiją. Šie tyrimai parodė, kad bažnyčios apsidės sienos bei vidurinės navos skliautai, kupolo ir žibinto vidus buvo dekoruoti freskomis. Restauratoriai galėjo aptikti ir XVIII a. II p., ir XX a. I p. polichromijos fragmentų, nes iš [J. Borowskio](#) atsiminimų žinome, kad tuomet, kai buvo rekonstruojamas bažnyčios vidus, ji buvo šiek tiek padekorauta. Paminėtina, kad per [J. Borowskio](#) rekonstrukciją buvo atidengtos XVIII a. II p. freskų kompozicijos (virš vidurinės navos arkados; jos vaizdavo Šv. [Kazimiero](#) gyvenimo scenas), bet restauratoriai jų negebėjo išsaugoti ir restauruoti³⁰. Kad atidengtos freskos buvo tuomet sunaikintos, rodo ir 1978 m. bažnyčios polichromiją tyrusių restauratorių ataskaitos³¹.

³⁰ Plg. lenkų restauratorių apie 1925 m. nufotografuotas freskas (LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 290, 701).

³¹ Plg. 1978 m. polichrominių tyrimų ataskaitas (VAA, f. 5, s. v. 1839, l. 22–23).

6 pav. Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios fasadas šiomis dienomis.
Fotografuota Jono Jakimavičiaus, 2003 m.

Paskutinį kartą bažnyčios restauravimas buvo atliktas po 1988 m., kai sugražintas tikintiesiems pastatas buvo renovuotas, atsižvelgus į jo, kaip XVII a.–XX a. architektūros paminklo, istorinę vertę, remiantis istoriniais tyrinėjimais ir vaizduojamąja ikonografinę medžiaga³². Šiais restauravimo metais (1989–1991), buvo nugriauti šoniniai įėjimai į bažnyčios šonines koplyčias, atidengtos senesnės įėjimo angos, pavyzdžiui, iš sraigtinių laiptinių į jėzuitų namų pastatą, sujungtą su bažnyčios apsidės siena. Tuo tarpu M. Čiagino rekonstruotas fasadas liko nepalietas (6 pav.) Bažnyčios fasado pirmajame tarpsnyje atidengtos dvi autentiškos nišos iš jėzuitų statybos laikotarpio. 1991 m. buvo atidengta kripta po bažnyčios didžiuoju altoriumi (dabar įrengtas jėzuitų memorialas), po kelerių metų – kripta po bažnyčios prieangiu; jose buvo laidojami profesų namų jėzuitai, taip pat pasauliečiai. Tuomet buvo restauruoti ir bažnyčios architektūros dekoras, sakykla (perkelta prie navos kairiosios sienos), trys vėlyvojo baroko formų altoriai, bet kita bažnyčios įranga sukurta visiškai nauja. Pagal archit. T. Meilūno projektą jėzuitai pastatė naują altoriaus menšą, be to, įsigytas naujas bažnyčios inventorių, liturginius reikmenis. Altoriai papuošti naujais paveikslais, nutapytais dailininko Antano Kmieliausko³³.

³² Žr. Šv. Kazimiero bažnyčios restauravimo koncepciją ir projektą (VAA, f. 2, s. v. 159–84; 159–95).

³³ Žr. Įvairius Šv. Kazimiero bažnyčios restauravimo ir archeologinių tyrinėjimų dokumentus (PRI, f. 5, s. v. 7398; PRI, f. 5, s. v. 6984).

Dailininkas A. Kmieliauskas (g. 1932) didžiajam altoriui nutapė „Kristaus Prisikėlimo“ (1993) ir „Šv. Kazimiero“ (1994) paveikslus, koplyčios altoriui kairėje transepto pusėje „Šv. Andrių Bobolą“ ir koplyčios altoriui dešinėje transepto pusėje – „Šv. Ignacą Lojolą“ (1994).

PRIEDAS

Historia Domus Professae Vilnensis S.Casimiri
 Anno 1611 in folio scripta (RCJA, Pol. 75, l. 320r-v)
 I š t r a u k a

Eleemosynae pro fabrica ab his benefactorib[us] collatae

I

Illustrissim[us] [et] R[everendissimus] D.Benedictus [Woina](#) iam spatio 8 annoru[m] singulis annis dat 1700 florenos.

II

Illustrissim[us] D.Leo Sapiha* Cancellar[ius] Lithuaniae similiter singulis annis ante bellum dabat 1000 [florenorum] speramusq[ue] adhuc hanc gratiam post reditu[m] ex bello se non denegaturum

III

Illustrissim[us] Dux Niesviziensis donavit 2000 florenor[um].

IV

Illustrissim[us] D.Gabriel [Tęćinski](#) donavit 1000 florenor[um], quingentos paratos alios in creditis, qui nondum recuperati sunt .

V

Illustrissim[us] D.Joannes Carolus [Chodkiewici](#)[us] Generalis exercitu[um] ad 7 annos ex suis certis bonis donavit pro fabrica florenos ducentos in ann[um].

VI

M.D. Andreas [Zavissa](#) thesaurari[us] 500 florenos

VII

R[everendissimus] D.Stanislaus [Wilczapolski](#) legavit 570 flo[renos] et calicem magnum valdeq[ue] pulchrum argenteum.

VIII

Ex bonis etiam Kondzinensib[us] Novitiatui assignatis a Serenissimo annue 250 floreni solvuntur, eam ob causam, quod illa bona prima intentione pro fabrica postulata a Serenissimo fuerant. Reliquae minores eleemosynae non recensentur, quae tamen non paucae a variis collectae sunt, ita ut iam in fabrica[m] cum situ ultra 40 [milia] florenor[um] expensa sint.

* Leonas [Sapiega](#)

Spes est ubi Ecclesia finita fuerit magnam inde Dei gloriam Consecutura[m], est enim in celeberrimo et frequentatissimo loco.

Sutrupinimai

- Annuae Litterae* – Jėzuitų namų / kolegijos metiniai pranešimai
Historia – Jėzuitų namų / kolegijos kasmetinė kronika arba metraštis
 KAA – Kauno apskrities archyvas
 KPCA – Kultūros paveldo centrinis archyvas Vilniuje
 LAM – Lietuvos architektūros muziejus
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
 MAB RS – Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, Rankraščių skyrius
 PNB GK – Paryžiaus nacionalinė biblioteka, Grafikos kabinetas / *Bibliothèque Nationale de Paris, Cabinet des Estampes*
 PRI – Projektavimo restauravimo institutas
 RCJA – Romos centrinis jėzuitų archyvas / *Archivium Romanum Societatis Iesu (ARSI)*
 VAA – Vilniaus apskrities archyvas
 VCSAA – Varšuvos centrinis senųjų aktų archyvas / *Archiwum Główne Akt Dawnych (AGAD)*
 VNM – Varšuvos nacionalinis muziejus – *Muzeum Narodowe. Warszawa*
 VPDT – Varšuvos paminklų dokumentacijos tarnyba / *Osrodek Dokumentacji Zabytków (ODZ)*

Šaltiniai

Compendium Privilegiorum et Gratiarum Societatis Jesu, Romae, 1608	PCVIA, f. 1488, ap. 1, s. v. 276
J. Borowski, Moje prace konserwatorskie w latach 1925–1959 (VPDT)	PNB GK, Hd-4, 118
KAA, I 1468, ap. 1, s. v. 270	PNB GK, Hd-4, 170
KPCA, f. 3, ap. 1, s. v. 390	PNB GK, Hd-4, 179
KPCA, f. 3, ap. 1, s. v. 391	PNB GK, Hd-4d, 192
LVIA, f. 694, ap. 1, s. v. 3462	PNB GK, Hd-4d, 193
LVIA, f. 3BA 67–68	PRI, f. 5, s. v. 6984
LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 290	PRI, f. 5, s. v. 7398
LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 290	RCJA, Lith. 6
LVIA, f. 1135, ap. 3, s. v. 701	RCJA, Lith. 38 I, II
MAB RS, f. 44–714	RCJA, Lith. 39
	RCJA, Lith. 40
	RCJA, Lith. 41

RCJA, Lith. 42 ¹	VAA, f. 5, s. v. 1839
RCJA, Lith. 43	VCSAA, Oddział III, sygn. 271
RCJA, Lith. 49	VNM, Inv. nr. 129099
RCJA, Lith. 50	VUB RS, f. 57–B53–3
RCJA, Pol. 75, l. 320r–v	VUB RS, f. 57–B53–9
VAA, f. 2, s. v. 159–84	VUB RS, f. 57–B53–25
VAA, f. 2, s. v. 159–95	VUB RS, f. 78–986
VAA, f. 5, s. v. 178	VUB RS, f. 78–987

Literatūra

- Čerbulėnas K., Šv. Kazimiero bažnyčios ir jėzuitų vienuolyno pastatų ansambelis, *Vilniaus architektūra*, Vilnius, 1985, p. 171–176.
- Čerbulėnas K., Jaloveckas R., Kryžminės bažnyčios ir cerkvės, *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, t. 2, Vilnius, 1994, p. 97–99.
- Drėma V., *Vilniaus Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius, 1997.
- Kirkor A.H., *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach*, Wilno, 1863.
- Kłos J., Wilno. *Przewodnik krajoznawczy*, Wilno, 1937.
- Kraszewski I.J., *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, 1840.
- Lorentz S., *Materiały do historii wileńskiej architektury barokowej i rokokowej*, Warszawa, 1989.
- Markauskaitė N., Epitafinės kompozicijos Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios kriptoje, *Menotyra*, 2001, Nr. 2 (23), p. 11–20.
- Markauskaitė N., Vilniaus profesų namų ir Šv. Kazimiero bažnyčios fundacijos tyrinėjimai, *Istorinis naratyvas: problemas ir tyrinėjimai*, Vilniaus dailės akademijos darbai – *Dailė*, 30, 2003, p. 19–38.
- Paszenda J., SJ, *Kościół św. Kazimierza w Wilnie*, Kraków, 2001 (Rankraštis).
- Poplatek J., Paszenda J., *Słownik Jezuitów artystów*, Kraków, 1972.
- Theatrum s. Casimiri, in quo ipsius prosapia, vita, miracula et illustris pompa in solemnibus eiusdem apotheoseos instauratione., [Vilnius], 1604.
- Vallery-Radot J., *Le recueil de plans d'édifices de la Compagnie de Jésus conservé a la Bibliothèque Nationale de Paris*, Paris, 1960.
- Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai, Vilnius, 1987 (Iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaite).
- Vitkauskienė B.R., Vilniaus jėzuitų profesų namai ir Šv. Kazimiero bažnyčia, *Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius, 1998, p. 341–348.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 2, Kraków, 1904.
- Zubovas V., Lietuvos XVII a. architektūra ir vietinių tradicijų raida, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1966, t. 3, p. 377–402.
- Zubovas V., *T. Žebrauskas ir jo mokiniai*, Vilnius, 1986.

Įteikta 2004 m. rugpjūčio mėn.

ST. CASIMIR CHURCH IN VILNIUS – 400 YEARS

Neringa [Markauskaitė](#)

Summary

The article wants to present the development of the construction of the St. Casimir Church in Vilnius and discuss its separate phases, the reconstruction and changes made in the 17th –20th centuries. It is based on the previously almost not studied chronicles of the Jesuit Domus Professa in Vilnius, other historical as well as visual resources and restoration documentation.

The first chapter looks at the 17th –18th c. period (until 1773) when the St. Casimir Church belonged to the Lithuanian Society of Jesus. The authentic architecture, internal design and decorations of the Jesuit church are investigated. The second chapter reviews the reconstruction of the church in the 19th –20th centuries. It throws light on the nature of the reconstruction and changes of this Catholic sanctuary, converted into the St. Nicholas Sobor, and later the Lithuanian SSR Museum of Atheism.

The fragmentary historical sources and the lack of iconographic-visual material do not permit a more detailed analysis and definition of the periods of the construction of St. Casimir Church. The article, nevertheless, adds to the factual data on the church, specifies the order of the stages of construction, reconstruction and changes, and give more specific information about the 17–18th c. authentic church exterior as well as interior details.